

VÉKÁS LAJOS*

KONTINUITÁS ÉS DISZKONTINUITÁS A MAGYAR MAGÁNJOGTUDOMÁNYBAN*

<https://doi.org/10.51783/ajt.2026.1.01>

A tanulmány azt a kérdést teszi fel, hogy mennyiben állapítható meg folytonosság az elmúlt két évszázad magyar magánjogtudományában, illetve milyen tényezők és mennyiben szakították meg ezt a folytonosságot. A magánjogtudomány tételes jogi diszciplína lévén a szerző elsőként a tételes magánjogban végbement alapvető változásokat tekinti át. Három mélyenszántó törésvonalat mutat be: a rendi magánjogból a polgári magánjogba való átmenetet a 19. század második felében, a magántulajdon nélküli magánjog négy évtizedét (1949–1989) és a magántulajdonon alapuló szociális piacgazdaság magánjogának újbóli megteremtését az elmúlt három és fél évtizedben. Ezek a társadalmi szakadékok – Hegedüs Loránt megállapítását parafrázálva – „annyira kettévágták a régi [...] s az új [...] magánjogot, hogy az árok két partján állva, egyik sem ismer reá a másikban önmagára.” Kisebb mértékben a különböző jogfilozófiai áramlatok is befolyásolták a magánjogtudomány folytonosságát; kisebb mértékben azért, mert a jogelméleti nézetek ritkán épültek be szervesen a magánjogtudományi művekbe, inkább külön tárgyalt kísérői voltak a magánjogi fejtegetéseknek. Kivételesen a jogelméleti felfogások mégis okoztak törést a magánjogtudomány folytonosságán. A tanulmány arra az összefoglaló végkövetkeztetésre jut, hogy az elmúlt két évszázad magyar magánjogtudományában – az egész időszakot tekintve és a fővonalat szem előtt tartva – inkább diszkontinuitásról, mintsem kontinuitásról beszélhetünk. A kontinuitás fonálát a magánjogtudomány „mellékszínterein”: a magánjogtörténetben, az összehasonlító jogban és a nemzetközi magánjogban fedezhetjük fel.

BEVEZETÉS

A Magyar Tudományos Akadémia két évszázados jubileumának ünnepségei keretében tartott konferencia maga kínálja előadásom témáját: egy elemző visszatekintést diszciplínám, a magyar magánjogtudomány elmúlt kétszáz évére. Ráadásul: az így választott időhatárok az előadás tárgya szempontjából alapvető tartalmi változások mélyenszántó határjeleit is kirajzolják: a rendi magánjogból a polgári magánjogba való átmenet kezdetét a reformkorban és a magántulajdon nélküli, ún. szocialista magánjog helyébe a magántulajdonon alapuló szociális piacgazdaság magánjogának létrehozását az elmúlt három és fél évtizedben. Ha megszemélyesíteni kívánjuk

* Az MTA rendes tagja, professor emeritus, ELTE ÁJK, 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3. E-mail: vekasz@ajk.elte.hu.

** Az „MTA 200” jubileumi programok keretében 2026. február 5-én rendezett konferencián tartott előadás szerkesztett változata.

a két szélső határpontot, azt mondhatjuk, hogy Frank Ignácól (1788–1850) Sárközy Tamásig (1940–2020) terjed ez a mély árkoktól szabdaltnak idős szak. És közben volt egy harmadik szakadéka is a magyar magánjogban: a magántulajdon nélküli magánjog négy évtizede, az ún. szocialista magánjog korszaka. Mindhárom mélyreható társadalmi átalakulás alapvetően érintette – többek között – a magánjog rendjét is.

A magánjogtudomány tételes jogon alapuló tudomány: *tételes jogtudomány*. Ezért először a két évszázad három mély társadalmi választóvonalát idézzük fel, amelyek alapvetően változtatták meg a tételes magánjogot (I–II–III.).¹ Ezt követően vesszük számba a magánjogtudományon is nyomot hagyó, abba látható barázdákat vévő *jogfilozófiai* irányzatokat (IV.). S végül állást foglalunk a kontinuitás-diszkontinuitás kérdésében (V.).

I. AZ ELSŐ MÉLY ÁROK: ÁTMENET A RENDI MAGÁNJOGBÓL A POLGÁRI MAGÁNJOGBA

1. „*Árok, árok, be mély árok.*” Grosschmid Béni *Werbőczy és az angol jog* című monográfiájának zárófejezetében idézi az e sorral kezdődő magyar népdalt, és hozzákapcsolva – fenntartás nélküli egyetértéssel – citál egy mondatot Hegedüs Loránt tanulmányból.² Hegedüs ezt írja: „A negyvennyolcas események annyira kettévágták a régi Magyarországot s az új Magyarországot, hogy az árok két partján állva, egyik sem ismer reá a másikban önmagára.”³ Grosschmid egész könyve mondani valóját e történelmi cezúra igazolásának, „tanúbizonyosságának” tekinti. A következőket írja: „Vannak pontok, főként [...] a birtokjogi rendszer terén, amelyeknek tájékán Werbőczy annyira távol eső ma már tőlünk s elannyira idegenszerű számunkra, hogy azt meg sem igen vagyunk képesek érteni a véle rokon mai angol stíl segítségével vétele nélkül.”⁴ Végső következtetése szerint hazai jogunk annyira messze került Werbőczytól, hogy ez utóbbihoz közelebb maradt és hozzá jobban hasonlít az – 1914 előtti – angol jog,⁵ „amely pedig sohasem állt hozzá valamely különösen szomszéd-

¹ E fejezetekhez a kiindulópontot és az első szövegváltozatot a szerzőnek „*Árok, árok, be mély árok.*” – *Társadalmi katalizmak és a magánjog* címmel megjelent tanulmánya képezi. *Erdélyi Jogélet* 2023/4. 7–16.

² GROSSCHMID Béni: *Werbőczy és az angol jog* (Budapest: Franklin 1928) 430. A könyv számos részlete napvilágot látott már a *Magyar Jogi Szemle* 1923. évi június–decemberi, 1924. évi júniusi, 1926. évi áprilisi és júniusi, valamint 1927. évi februári és júniusi számaiban.

³ HEGEDÜS Loránt: *A magyarság jövője a háború után* (Budapest: Athenaeum 1916) 10. (Grosschmid szövegében a „reá” szó kimaradt.) Hegedüs tanulmánya – már a világháború vége és Trianon előtt! – megállapítja: „1914/16 oly nagy szakadéka a magyar történelemnek, mint 1848/49 volt s mind a kettő az is fog maradni mindörökké.” Uo. 13. o. (Hegedüs Lorántot [1872–1943], a későbbi pénzügyminisztert [1920–21] 1895. október 30-án Szladits Károllyal [és Papp Ferenc irodalomtörténésszel] avatták „Sub auspiciis Regis” (államtudományi) doktorra a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében.)

⁴ GROSSCHMID (2. lj.) 429. A zseniális jogtudós a társadalomkutató objektivitásával von mérleget, szinte szentvitenül állapítja meg mindezeket. Krúdy, a költő – hősei, a Rezeda Kázmérok személel – rácsodálkozva, már-már rezignáltan szemléli, miként fordul ki sarkából a világ.

⁵ Grosschmid könyvében kiemeli, hogy az első világháború „óta az angol birtokjogi rendszer terén nevezetes változások történtek”, amelyek nyomán az angol jog „szintazonképpen – bárha távolról

dos közelségben”.⁶ A paradox helyzetet így summázza Grosschmid: az angol jogban „több van Werbőczyből mintsem mibennünk”.⁷

Ha a Grosschmid által találóan érzékelt történelmi jelentőségű választóvonal innesső oldalának társadalmi hátterét vizsgáljuk, elsősorban a feudális rendi korlátoktól (mindenekelőtt az ősiségtől) megszabadított *polgári magántulajdoni rend* megteremtésére,⁸ és – ahhoz illesztve – a szerződési, végrendelezési és egyesülési-társulási szabadság elismerését kell kiemelnünk.⁹ Rá kell mutatnunk ugyanakkor arra, hogy ez a mély társadalmi választóvonal távolról sem egycsapásra öltött kidolgozott alakot. Az 1848-as törvények csak a nyitány harsonahangjait jelentették; a rendi magánjog lebontása és – még inkább – a polgári magánjog alapjainak lerakása további *évtizedekig tartott*.

2. Az 1848. évi XV. törvényekben az ősiség eltörlése „elvileg kimondatott”, és a törvény a minisztériumot „az ősiség teljes és tökéletes eltörlése alapján” kötelezte a polgári törvénykönyv kidolgozására, de a jogi részletproblémák még megoldatlannak, sőt erősen vitatottak is voltak.¹⁰ Ahogy Frank Ignác fogalmazott: Az ősiség „eltörlését a múlt országgyűlésen kimondotta maga a törvény is. De mivel a felmerült javallatok hiányai a sokféle nehézségeket kimutatták, részletes intézkedések ezúttal nem történtek. A kérdés tehát némiképp most is függőben áll.”¹¹

Az ősiséget végül is az *osztrák polgári törvénykönyvet* (ABGB, Optk.) Magyarországon életbe léptető császári pátens törölte el.¹² A polgári átalakulás felé

sem ugyanazon mértékben – már csak a múlté, valamiképpen az 1848 előtti magyar jog”. GROSSCHMID (2. lj.) 3. Külön kérdésként vizsgálhatnánk, hogy az angol jog miért őrizte még a 20. század elején is azokat az archaikus jegyeket, amelyek a magyar magánjogtudomány géniuszát Werbőczyre emlékeztették. Grosschmid ezt a kérdést nem teszi fel. A választ magját minden bizonnyal az angol polgári forradalom társadalmi kompromisszumba torkolló jellegében találhatjuk. Lásd ehhez EÖRSI Gyula: *Összehasonlító polgári jog – Jogtípusok, jogcsoportok és a jogfejlődés útjai* (Budapest: Akadémiai 1975) 110–131. (különösen 115. sk., 122., 130. sk.). Eörsi szerint: „Az [...] osztálykompromisszum „legfőbb tartalmi és szerkezeti következménye az volt, hogy [...] a földtulajdon-jog feudális maradt”: 122. o., kiemelések az eredetiben.

⁶ Uo. A történelem nem először vágott ilyen mély szakadékot. Például Goethe hosszú életében a francia forradalom éppen a felezőpontot jelentette.

⁷ GROSSCHMID (2. lj.) 1.

⁸ E kérdés árnyalását lásd FRANK Ignác: *Ősiség és elévülés*. Székfoglaló értekezés (1848. szeptember 11.) (Buda: Magyar Királyi Egyetem 1848); vö. VÉKÁS Lajos: *Fejezetek a magyar magánjogtudomány történetéből* (Budapest: ORAC 2022) 28–30.

⁹ A családi hitbizományok csak a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhözjuttatásáról szóló 600/1945 (III. 18.) M. E. rendelettel szűntek meg.

¹⁰ Az 1848. évi XV. tc.-el kapcsolatban érdemes idézni Szász-Schwarz Gusztávnak a magyar polgári törvénykönyvhöz készült 1900-as Első Tervezet munkálatai során 1898-ban irt Jelentéséből. „Annyi bizonyos, hogy azon emlékezetes ülésben (1848. március 23.), amely – Deák Ferenc felszólalása folytán – ezt a *lapidáris törvénycikket rögtönözve szerkesztette* (kiemelés tőlem, V. L.), a tárgyalás alapjául egy Somssich Pál által [készített], 16 §-ból álló javaslat szolgált.” Lásd SCHWARZ Gusztáv: *Az ági öröklés kérdése* in Uő: *Codificationalis dolgozatok* (Budapest: Grill 1902) 127.

¹¹ FRANK (8. lj.) 3.

¹² RGBL. 246/1852. Lásd KÉPES György: *Az ősiség intézményének felszámolása és a modern magánjog létrejötte Magyarországon* in MENYHÁRD Attila – VARGA István (szerk.): 350 éves az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara: a jubileumi év konferenciasorozatának tanulmányai, 2. kötet (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó 2018) 1018–1028. (1027.) A pátens alkotmányjogi feltételeihez lásd Christian NESCHWARA: *Die Geltung des Österreichischen Allgemeines*

vezető úton a Schmerling provizórium alatt megalkotott több alapvető jogszabály közül ezen kívül mindenképpen említeni kell még az úrbéri pátenst¹³ és a telekkönyvi rendtartást.¹⁴ Maga az Optk. a mellékletében közzétett kiegészítő rendeletekkel és – korlátozottan – az ott meghivatkozott jogszabályokkal együtt lépett hatályba,¹⁵ felváltva az addigi magánjogot, pontosabban a kódex tárgyát képező életviszonyokra vonatkozó törvényeket, rendeleteket és szokásokat.¹⁶ Az osztrák törvénykönyv ebben a formában csak 1861-ig maradt hatályban,¹⁷ mivel az Országbírói Értekezlet végülis – a kiküldött alválasztmány javaslatával szemben – a hatályon kívül helyezés mellett döntött.¹⁸

3. A polgári magánjogi rend kiépítésében jelentős állomás volt a *Kereskedelmi Törvény* (Kt.) megalkotása.¹⁹ Az 1876. január 1-jén hatályba lépett magyar kódex egyértelműen a német ADHGB mintáját követte. A törvény Tervezetének megalkotója, *Apáthy István* (1829–1889) írta, hogy ez tudatos választás volt: a Kereskedelmi Minisztérium megbízása eleve ezt az utat jelölte ki.²⁰ A német törvény, új és korszerű volt; e mellett a magyar vállalatok legintenzívebb külkereskedelmi forgalma Ausztria és Németország vállalataival bonyolódott, ami szintén ezt a választást indokolta. Túlzás volna mégis a Kt. esetében az ADHGB másolásáról beszélni. A tárgyilagossá külföldi szerző, *Ernst Heymann* (1870–1946) is kiemelte a két kódex közötti tartalmi eltéréseket. A magyar törvény szabályozott olyan területeket is, amelyek az ADHGB-ben nem szerepeltek, így a biztosítási jogot, a közraktári jogot, a kiadói jogot és a szövetkezeti jogot. A Kt. tengerjoga is más forrásokból táplál-

Bürgerlichen Gesetzbuches in Ungarn und seinen Nebenländern von 1853 bis 1861 (ZRG/GA 1996) 362–376.

¹³ 1853. március 2.

¹⁴ 1855. december 15. E jogszabályok összefoglalását lásd KÉPESSY Imre alapos monográfiájában: *Az Országbírói Értekezlet története és öröksége* (Budapest: Gondolat 2023) 40–44.

¹⁵ Lásd NESCHWARA (12. lj.) 367.

¹⁶ Art. I des Kundmachungspatents vom 29. November 1852. Lásd NESCHWARA (12. lj.) 365.

¹⁷ Az osztrák Polgári Törvénykönyv magyarországi sorsához és hosszan tartó hatásához lásd VÉKÁS Lajos: *Az osztrák Polgári Törvénykönyv hatása a magyar magánjog fejlődésére in RÁCZ Lajos (szerk.): A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi* (Budapest: Martin Opitz Kiadó 2011) 21–33.

¹⁸ Lásd KÉPESSY (14. lj.) 95–109. Az Országbírói Értekezlet döntése mellett érvelt Grosschmid: „Magánjogi világunk egyszerűen uszályhordozója leend vala az osztráknak. Az osztrák jogirodalom dominálná élő jogunk doctrináját. Judicaturánk szellemi működése pedig abban culminálna, miszerint lesse, hogy Bécsben miként ítélkeznek. [...] A nemzet elvágta volna maga előtt az önálló jogképzésnek a jövőjét.” Lásd GROSSCHMID Béni: *Magánjogi előadások. Jogszabálytan* (Budapest: Athenaeum 1905) 869. (a továbbiakban: *Jogszabálytan*). Ezzel szemben a döntés bírálatához lásd DELL’ADAMI Rezső: *Az anyagi magyar magánjog codifikációja I. A nemzeti eredet problémája* (Budapest: Athenaeum 1877) különösen 323–324. Érdekes párhuzamra hívja fel a figyelmet NIZSALOVSKY: Valais svájci kanton – szemben más kantonokkal, például a Berni Jurával vagy Genffel – Napóleon bukása után, 1815-ben, ötévi hatályban lét után ugyanúgy dobta el magától a francia Code civilt, mint 1861-ben az Országbírói Értekezlet az osztrák kódexet. NIZSALOVSKY Endre: *Szalay László kodifikációs külföldi kapcsolatai és a sioni epizód in Uő: Tanulmányok a jogról* (Budapest: Akadémiai 1984) 57–88. (72–73.).

¹⁹ 1875. évi XXXVII. törvénycikk: Kereskedelmi törvény.

²⁰ APÁTHY István: *Kereskedelmi jog. A magyar kereskedelmi törvény alapján, tekintettel a nevezetesebb európai törvényekre* (Budapest: Eggenberger 1876) 69.

kozott.²¹ A magyar kódexhez írt színvonalas kommentár és a Kézikönyv szerzője,²² Nagy Ferenc (1852–1928) a különbségek között utalt a szerkezeti eltérésekre is, és megemlítette azokat a társasági jogi intézményeket, amelyeket a magyar törvény nem vett át a német kódexből. Összességében megállapítható: bár a magyar kódex mintája egyértelműen az ADHGB volt, de a magyar törvényhozó tudatosan és szuverén módon döntött az átvétel mikéntjéről és tartalmáról. Döntését megkönnyítette, hogy Apáthy *Tervezete* a német törvénykönyvön kívül más külföldi kereskedelmi jogok megoldását is figyelembe vette. Így például a közraktári ügyletekre vonatkozó szabályokhoz a megfelelő francia (1858), belga (1862) és bázeli törvény (1864) szolgált kiindulási mintául. Hasonlóképpen a biztosítási szerződés főként a porosz kereskedelmi jogi és a drezdai kötelmi jogi javaslat alapján készült, a kiadói szerződés szabályai mögött pedig a szász polgári törvénykönyv és megint csak a drezdai javaslat megoldásai álltak. A szövetkezetet a részvénytársaság egy változataként alkották meg, és az északnémet (1868) és az osztrák (1873) szövetkezeti törvény volt a minta. Ezekon kívül Apáthy szem előtt tartotta és eredeti szövegük szerint idézte a *Code de commerce*, a *Code civil* és a francia társasági törvény (1867), a német-alföldi kereskedelmi törvény (1838) és a zürichi polgári törvénykönyv (1854) rendelkezéseit is.²³ A körültekintő, alapos jogösszehasonlításra építő kodifikációs előkészítés színvonalas törvényt eredményezett. Ezt azért is hangsúlyozni kell, mert a magánjogi kodifikációs munkálatok ekkor még el sem kezdődtek, és a Kt. a magánjogi szerződéses jogviták elbírálásához is jogforrási háttérül szolgált.

4. A kiegyezés után megindult magánjogi *kodifikációs munkálatok* alapos jogösszehasonlító tudományos munkára épültek, és az így létrehozott törvénytervezetek és a hozzájuk kapcsolódó munkaanyagok kiemelkedő szellemi teljesítményt jelentettek. 1871 és 1892 között a magánjog fő területeit tárgyaló résztervezetek készültek el. Az igazságügy-miniszter által 1895. október 16-án kiküldött állandó bizottság feladata pedig az volt, hogy „a magánjog körébe vágó és hazánkban érvényben levő törvényeknek, törvényes szokásoknak, a már meglévő törvénytervezeteknek, a judikatúra és irodalom termékeinek, valamint az idegen művelt államok jogfejlődésének figyelembevételével és felhasználásával, a polgári törvénykönyvnek *egységes és rendszeres tervezetét*” elkészítse. A tervezetek bizottsági szintű tárgyalása 1899 őszén indult, és 1900 júliusáig tartott. Mindezen előkészítő munkálatok nyomán 1900-ban tették közzé a tervezetet „*A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete. Első szöveg*” cím alatt. A normaszöveghez készült ötkötetes indokolás 1901–1902-ben jelent meg.

²¹ Ernst HEYMANN: *Das ungarische Privatrecht und der Rechtsausgleich mit Ungarn* (Tübingen: J. C. B. Mohr [Paul Siebeck] Tübingen 1917) 13–14.

²² NAGY Ferenc (szerk.): *A magyar Kereskedelmi törvény (1875. évi XXXVII. t.-cz.)* – kapcsolatban az azt kiegészítő törvényekkel és rendeletekkel, valamint a M. Kir. Curia, a kir. ítélőtáblák és más bíróságok elvi határozataival. Lampel Róbert (Budapest: Wodianer F. és Fiai²1901); Uő: *A magyar kereskedelmi jog kézikönyve – különös tekintettel a bírói gyakorlatra és a külföldi törvényhozásokra*, I. kötet (Budapest: Athenaeum⁶1904 (a továbbiakban: *Kézikönyv*)). Nagy Ferenc életéről és művéről lásd CSEHI Zoltán: *Nagy Ferenc (1852–1928)* in HAMZA Gábor (szerk.): *Magyar jogtudósok*, Harmadik kötet (Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem 2006) 117–133.

²³ NAGY Ferenc: *Kézikönyv*, 24., 24. lj.

Ezt az első szöveget még nem tartották eléggé egységes szemléletűnek és koherensnek. Az volt a vélemény, hogy a javaslat inkább a szerkesztők által készített résztervezetek egyeztetett összefoglalásának tekinthető. A jogos szakmai fenntartások, a kodifikációs munkálatok további másfél évtizeden át történt folytatása és egy hatályba lépett törvény elmaradása ellenére azt mondhatjuk, hogy a polgári magánjog alapjainak lerakása a 19. század második felében (1848–1900) végbement.

II. A MÁSODIK MÉLY ÁROK: A TERMELŐESZKÖZÖK TOTALIS ÁLLAMOSÍTÁSA, A „MAGÁNTULAJDON NÉLKÜLI MAGÁNJOG” LÉTREJÖTTE (1946–1949)

1. Aligha kérdéses, hogy a magánjogot ért legradikálisabb kihívásként a termelőeszközök totális államosítása nyomán létrejött – szocializmusnak nevezett – államkapitalista gazdasági berendezkedést kell minősíteni. Ennek nyomán egzisztenciális válságba, paradox állapotba került a magánjog: a „*magántulajdon nélküli magánjog*” sajátos helyzete jött létre.

Ehhez a szituációhoz a gyors ütemben elfogadott *államosítási törvények* vezettek el. Az 1946. évi XIII. törvénycikk államosította a szénbányákat, az 1946. évi XX. törvénycikk állami tulajdonba vette a nagyobb villamosműveket, energiatelepeket és távvezetéseket, az 1947. évi XXX. törvénycikk a Nemzeti Bank Rt. és meghatározott, részvénytársasági formában működő pénzintézetek magyar tulajdonban lévő részvényeit államosította, az 1948. évi XIII. tc. a bauxitbányászatot és az alumíniumtermelést. Az 1948. évi XXV. tc.-kel már valamennyi száz munkavállalónál többet foglalkoztató vállalat államosítására sor került, az 1949. évi 20. tvr. pedig az államosítást a tíz (meghatározott esetekben az öt) munkavállalónál többet foglalkoztató vállalatokra is kiterjesztette. Az ipar teljes államosításával párhuzamosan a kereskedelmi, különösen a külkereskedelmi és a nagykereskedelmi vállalatok állami tulajdonba vételére is sor került.²⁴ Ez a folyamat hamarosan odavezetett, hogy – nemzetgazdasági szempontból elhanyagolható kivételektől: a kisiparosok és a kiskereskedők saját munkán alapuló, korlátozott magántulajdonától eltekintve – az egész ipari termelés és az egész kereskedelem az állam tulajdona alapján zajlott. Termőföld – a birtokmaximum által erősen korlátozott mértékben – ekkor még lehetett magántulajdonban. A mezőgazdasági termelőszövetkezetek termelésébe kényszerített földek esetében azonban a tulajdonos birtoklási, használati és rendelkezési joga megszűnt, a tulajdonjog névlegessé vált. Legfeljebb követelési jogként válhatott volna valamelyest élő joggá, a termelőszövetkezetből való kilépés elvi lehetőségének gyakorlása esetén. Ebben az esetben a jogirodalom a „részleges magántulajdon” vagy hasonló – ugyancsak eufemisztikus – más elnevezést alkalmazott.²⁵

²⁴ Lásd VILÁGHY Miklós: „Az államosítás jogi problémái” *Pénzügy és Közigazgatás* 1947, 716–721.; VILÁGHY Miklós – BENÁRD Aurél: *Az iparvállalatok államosítása* (Budapest: Globus 1948) 119.; összefoglaló jelleggel lásd VILÁGHY Miklós – EÖRSI Gyula: *Magyar polgári jog* 1. kötet (Budapest: Tankönyvkiadó 1962) 59–61.

²⁵ Lásd VILÁGHY–EÖRSI (24. l.) 240–242.

2. Természetesnek találhatjuk, hogy a szinte totális állami tulajdon korszakában, a magántulajdon nélküli magánjog idején az *állami vállalat tulajdonjogi helyzetének* megértése volt a legfontosabb tudományos kérdés, és pedig a gazdaság forgalmi jogi viszonyainak elemzésekor is. Megjegyezzük, hogy az állami vállalatok (mégpedig növekvő számban versenyvállalati jellegű állami vállalatok) a kapitalista gazdaságokban sem elhanyagolható gazdasági szereplők; ennek megfelelően a jogirodalom is foglalkozik velük. Gazdasági súlyuk azonban nem hasonlítható össze az ún. szocialista országok államkapitalista gazdaságában játszott szinte kizárólagos szerepükkel.²⁶

Ha ebben az időszakban a politikai feltételektől függetlenül szemlélték a problémákat, és így tették, mert ezeket a feltételeket a szovjet megszállás miatt determináltak tartották, a központi elméleti kérdések megértéséhez kétségtelenül az *állam és vállalata* tulajdonosi helyzetét kellett tudományosan elemezni.²⁷ Kiemelten kell említeni Sárközy Tamás munkáit, amelyek átfogó elméleti igényrel foglalkoztak e kérdéskörrel.²⁸ Korábbi kutatási eredményeire támaszkodva a *vállalati önállóságról és a vállalatirányításról* írt átfogó monográfiát. Ebben kritikailag mutatta be a nemzetközi jogirodalomban megjelent felfogásokat,²⁹ és azok meghaladása nyomán egy saját elméletet fejtett ki.³⁰ Az egykori recenzens kiemelte Sárközy szuverén, „mindenféle megrögzött sémától idegenkedő” módszerét és a mű gondolatgazdagságát.³¹ Ma, bő fél évszázad távolából nehezen érthető a megfogalmazásbeli óvatosság, a politikai axiómák megsértésének nehezen kendőzhető kerülése. Csak az képes megérteni ezt a frazeológiában is tükröződő kényszerességet, aki a korszak politikai levegőjét (inkább: levegőtlenységét) ismerte. Sárközy egyértelmű célja az volt, hogy olyan tulajdonjogi elméletet alkosson, amely ezen a politikailag kényes ponton alátámasztja a hatékonyabb gazdálkodást segítő reformtörekvéseket. Ezért vizsgálódásainak középpontjába az *árutermelő állami vállalat* jogi státuszának tisztázását és meghatározását helyezte. Már ezzel is jelezni kívánta, hogy

²⁶ Az ebbe az irányba menő első jogi lépést a nemzeti vállalatról szóló 1948. évi XXXVII. törvénycikk tette meg.

²⁷ Az e témakörrel foglalkozó külföldi és a magyar publikációkban se szeri, se száma az erre irányuló kísérleteknek. A számtalan tanulmány mellett az ELTE jogi karán tudományos konferenciát is szenteltek ennek a problémakörnek. A konferencián elhangzott előadások szerkesztett szövegét lásd *Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae*, tom. X, ann. 1970. Megjegyezzük, hogy egy jó évtizeddel később a tulajdonjogi kérdések, immár szélesebb tematikával, ismét konferencia tárgyát képezték; ezek szerkesztett szövegét lásd a *Jogtudományi Közöny* 1982. évi 5. számában. Lásd még VILÁGHY Miklós: „Az állam és vállalata” *Jogtudományi Közöny* XXII (1967) 573–581.

²⁸ SÁRKÖZY Tamás: *Vállalati önállóság, vállalatirányítás, társulások* (Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1972).

²⁹ A fontosabb elméletek világos és értékelő összefoglaló bemutatását adja a magyar és a külföldi jogirodalom feldolgozása alapján SAJÓ András III. éves joghallgatóként írt tanulmánya: *Az állami szocialista tulajdon és az állami vállalat* in ASZTALOS László: *Polgári jogi tanulmányok I.* (Budapest: ELTE 1970) 303–403.

³⁰ SÁRKÖZY Tamás: *Indirekt gazdaságirányítás, vállalati árutermelés és a tulajdonjog* (Budapest: Akadémiai 1973) 339.

³¹ VÉKÁS Lajos: „A társadalmi tulajdon és tulajdonjog új elméleti megközelítése (Sárközy Tamás könyvéről)” *Jogtudományi Közöny* XXIX (1974) 457–463. (458.).

a megalkotott elméleti modellje *bizonyfokú piacgazdaság* (és nem a korábbi, szigorú terlebontásos rendszer) követelményeit vette alapul. Abból indult ki, hogy az állami tulajdon uralkodó szerepe mellett meghatározó jelentősége van a gazdaságirányítás alkalmazott formájának, valójában az állami tulajdon funkcióképességét „a tervgazdálkodási mechanizmus determinálja”.³² Koherens elméletben az állami tulajdonon alapuló gazdálkodás irányításának módja és a tulajdonjog-fogalom között megfeleloségi viszonyt kellene tételnie. Ismételtlen rá kell ugyanakkor mutatni arra, hogy Sárközy saját elméletét mindenképpen a magyar gazdaságirányítási formára alkotta meg. E szerint a tervszerű piacsabályozás indirekt tervgazdálkodási modelljének optimális tulajdonjogi felfogása az, hogy az állami vállalatok az árutulajdonosok, és az állam tulajdonosi jogai kizárólag a gazdaságirányításban jelennek meg. Sárközy álláspontja szerint az 1968-ban bevezetett gazdaságirányításban minden gazdaságirányítási jogosítvány: a kormányzati, a funkcionális, az ágazati és a vállalatfelügyeleti irányítási jogosítvány egyaránt tulajdonosi jellegű, ami államjogi (mai fogalmak szerint: alkotmányjogi) tulajdonjogot jelent.³³ Nem nehéz észrevenni, hogy a tulajdonjog-fogalom ilyen kiterjesztésére az uralkodó elmélettel való, akkor eretnkségyszámba menő szakítás lepezésére, a venediktovi elmélet feladása miatt volt szükség. Venediktov és – kisebb-nagyobb módosítással – a követői (így a mértékadó magyar jogirodalom is) az egységes és oszthatatlan állami tulajdonjoghoz ragaszkodtak, és az állami vállalat jogosítványait nem tulajdonjogként, hanem operatív igazgatási jogként határozták meg.³⁴ Sárközy szellemesen oldotta meg az elméleti áttörést. Elméletalkotásának nyilvánvaló célja az állami vállalatok minél nagyobb önállóságának elvi alátámasztása volt. Az adott körülmények, az erős politikai korlátok között a gazdasági zsákutcából a piacosítás irányába valóban csak így lehetett elindulni.

3. A forgalmi jogi viszonyok területén a *tervszerződés*ek tekinthetők a magántulajdon nélküli magánjog alapján létrejövő szerződéses (inkább: szerződészerű!) viszonyok *pars pro toto* értékű leképződésének.³⁵ A tervszerződés a szocialista polgári jog találmánya volt, és el is tűnt ezzel a társadalmi kísérlettel együtt, sőt Magyarországon már jóval a rendszerváltozás előtt. Funkciója az volt, hogy szerződészerű jogviszonyt közvetítsen az állami vállalatok között, a népgazdasági terv megvalósítása érdekében, az államigazgatási jogi kötelezettség formájában megállá-

³² VÉKÁS (31. lj.) 143.

³³ VÉKÁS (31. lj.) 246.

³⁴ Sajó megállapítása szerint a korszak elméletei „mindannyian Venediktov köpenyéből” bújtak elő. SAJÓ (29. lj.) 346.

³⁵ A magyar jogtudományban Eörsi Gyula rendkívül alapos monográfiája dolgozta ki e Janus-arcú jogintézmény elméleti alapjait: Eörsi Gyula: *A tervszerződés*ek (Budapest: Akadémiai 1957) 672. A magántulajdon nélküli magánjog kibontakozása közbeni helyzetet, az „átrendező jog” (jobbra az államosítási jogszabályok) hatását elemzi Nizsalovszky, amikor „a gazdasági rendünknek gyökeres átalakulása (a korábbi [„igazi”] magánjog) absztrakt szabályait (még) viszonylag nem nagy mértékben alakította át”. De már kialakult az éles választóvonal az állami tulajdonú szektoron belüli és az azon kívüli forgalmi viszonyok között: az előbbieik körében már nem a szerződési szabadság elve, hanem a tervszerűség követelménye érvényesült, „mint amennyire a magántulajdon nem alapja többé a dologi jognak”. Lásd NIZSALOVSZKY Endre: „A kötelmi jog átalakulása” *Jogtudományi Közöny* 1949/5–6. 106–110.

pított tervfeladatok részletes meghatározása és teljesítése céljából. Magyarországon a gazdaságirányítás tervlebonthatós-adminisztratív rendszerét, a szerződéskötési kötelezettséget és magát a tervszerződés kategóriáját életre hívó gazdaságirányítási módszert csak 1968. január 1-jéig alkalmazták. Ettől kezdve a tervszerződésre gyakorlatilag nem volt szükség, és a rá vonatkozó szabályokat az 1959-es Ptk. első és egyetlen átfogó, novelláris módosítása 1978. március 1-jei hatállyal formálisan is hatályon kívül helyezte.³⁶

4. A paradox helyzet betetőzése maga egy *polgári törvénykönyv megalkotása* volt: Magyarországon és a többi, hasonlóan szorító cipőben járó országban egyaránt. Elsőként, 1922-ben Szovjet-Oroszországban alkottak polgári törvénykönyvet. E kódex értékelése kapcsán az alapvető belső ellentmondást rendkívül találóan, így fogalmazta meg Norbert Reich: „A polgári jog 1921-et követő kodifikációját [...] végigkíséri e jogág funkciójának folytonos keresése egy vele ideológiailag, politikailag és gazdaságilag ellenségesen szembenálló társadalmi rendszerben. A szocializmus és a polgári jog közötti konfliktus megterheli a kodifikációs munkálatokat, és [...] azok valamennyi fázisában megmutatkozik.”³⁷ 1959-ben Magyarországon, 1964-ben Csehszlovákiában és ugyancsak 1964-ben Lengyelországban született polgári jogi kódex. Ezek a törvénykönyvek alapvetően csak a használati eszközök (árucikkek) tulajdonjogára és forgalmára voltak alkalmazhatók,³⁸ és visszatükrözték a polgári jog mibenlétével és funkciójával kapcsolatos ellentmondásokat. Világhy Miklós találóan mutatott rá erre, amikor megállapította: „Szocialista viszonyok között mindazokat a bizonytalanságokat, vitákat, amelyek a polgári jognak a jogrendszerben elfoglalt helye és alapintézményei körül eddig mutatkoztak, és ma is mutatkoznak, alapjában arra lehet és kell visszavezetni, hogy az áruviszonyok szerepe és helye a szocialista társadalmi rendben bizonytalan volt.”³⁹ Magyarországon az 1968-ban bevezetett gazdasági reform után alakult ki olyan helyzet, hogy az áruviszonyok érvényesülésének elismerése az állami vállalatok közötti vagyoni kapcsolatokban is elfogadottá vált, és a polgári jog elméletét is az áru-pénzviszonyokra lehetett felépíteni.⁴⁰

Mindezek miatt érthető, hogy az 1959-es magyar Ptk. alkotóinak egyik legfőbb feladata éppen az volt, hogy miként igazítsák a magántulajdoni viszonyokra készített, valódi magánjogra koncipiált korábbi törvénytervezeteket az alapvetően állami tulajdonra épülő vagyoni forgalom, egy magántulajdon nélküli magánjog követelményeihez. Szinte zsugorítaniuk kellett e tervezeteket (alapvetően: az 1928-as Mtj.)⁴¹ szabályrendszerét a meglehetősen leegyszerűsített korabeli viszonyokhoz.⁴²

³⁶ 1977. évi IV. törvény, amelyet 1977. október 25-én hirdettek ki.

³⁷ Norbert REICH: *Sozialismus und Zivilrecht* (Frankfurt/M.: Athenäum 1972) 169., 178.

³⁸ Ezt a szűk keresztmetszetű érvényesülési igényt a legadekvátabb formában az egykori NDK 1975-ös törvénykönyve (*Zivilgesetzbuch vom 19. Juni 1975*) fejezte ki.

³⁹ VILÁGHY Miklós: „Áruviszony és polgári jog” *Állam- és Jogtudomány* 1968/3. 445–473.

⁴⁰ Lásd VILÁGHY (39. l.).

⁴¹ Az 1928-a magánjogi törvényjavaslat megalkotásáról, értékeléséről legújabban lásd VERESS Emőd: *Fejezetek a magyar magánjogi kodifikáció történetéből* (Kolozsvár: Forum Iuris Könyvkiadó 2022) 113–137.

⁴² Az 1959-es magyar Ptk. értékeléséhez lásd VÉKÁS Lajos: „Hatvan éve lépett hatályba az 1959-es Polgári Törvénykönyv – Sárközy Tamás emlékének” *Magyar Jog* 2020/2. 65–71.

Az ellentmondások közepette azért született mégis egy a maga korában színvonalas törvénymű, mert a kódex megalkotásában részt vállalt személyek az európai magánjog legjobb hagyományain nevelkedett, széles látókörű, az összehasonlító jogban iskolázott, tudós jogászok voltak.

5. Aki ma olvassa az állami tulajdon értelmezésével, az állam és vállalata jogállásával kapcsolatos vagy a tervszerződésekről szóló írásokat, vagy alaposabban elemzi a korabeli polgári törvénykönyveket és az egész jogi környezetet, az képet kaphat arról, hogy *milyen mély árkot ásott* a termelőeszközök totális államosítása a korábbi magánjog világa és a „magántulajdon nélküli magánjog” valósága közé.

III. A HARMADIK MÉLY ÁROK: VISSZATÉRÉS A MAGÁNTULAJDONON ALAPULÓ MAGÁNJOGHOZ

1. Az 1989–1990-ben bekövetkezett alapvető politikai változások – négy évtized diktatúrája és zsákutcába torkolló gazdasági-társadalmi tévútja után – a demokratikus államberendezkedés megteremtése mellett a magántulajdoni rend visszaállítását, a *magántulajdon* és a *szabad vállalkozás* talajára épülő piacgazdaság társadalmi rendjének megvalósítását célozták. A társadalompolitikai célkitűzések és az azok megvalósítására alkotott alkotmányos garanciák a mai fejlett Európában, mindenekelőtt az Európai Unió tagállamaiban elfogadott társadalomképet, vagyis a *szociális piacgazdaság* társadalmi modelljét tekintették mintának.⁴³

2. E célkitűzések végrehajtásához mindenekelőtt a monolit állami tulajdont kellett lebontani. Ez a lépés szükségszerű előfeltétele volt a célul kitűzött gazdasági és társadalmi átalakulásnak, mert többségi állami tulajdon talaján nem lehet korszerű piacgazdaságot kiépíteni. Magyarországon a nemzeti vagyon mintegy 90%-a volt állami tulajdonban, és hasonló volt ez az arány a többi, a rendszerváltozás előtt szovjet megszállás és befolyás alatt álló országban is. Az állami vagyon méreteihez és az állami vállalatok nagy számához képest rendkívül gyorsan végrehajtott magánosítás elkerülhetetlenül iszonyú vagyonvesztéssel járt, és e mellett óhatatlanul társadalmi feszültségeket idézett elő. A *privatizáció* végrehajtásával történelmileg példa nélküli gazdasági-társadalmi folyamat zajlott le, csakúgy, mint a fél évszázad előtti totális államosítás során. Sárközy Tamás a magyarországi privatizáció első éveit, kezdeti, meglehetősen kaotikus lépéseit értékelő könyvében – Levandowski véleményeként – az állami tulajdon privatizációjának lényegéről a következő tömör és szellemes megállapítást fogalmazta meg: a privatizáció „uratlan és ismeretlen értékű javak értékesítése olyanok számára, akiknek nincs pénzük és nem is akarnak venni.” S hozzátette: „Egyszerre kell megküzdeni a szocialista múlt maradványaival és a nyerskapitalista tendenciákkal.”⁴⁴ Összegező megállapítása szerint „a privatizáció

⁴³ VÉKÁS Lajos: „Indító tézisek a polgári jog átfogó reformjához” *Polgári Jogi Kodifikáció* 1999/2. 3–6.

⁴⁴ SÁRKÖZY Tamás: *A privatizáció joga Magyarországon: 1989–1993* (Budapest: Akadémiai 1993) 197. (8.); a kezdeti privatizációk során felmerült problémák részletes értékelését lásd a könyv III., IV. és V. fejezetében. A privatizáció átfogó közigazdasági bemutatását lásd MIHÁLYI Péter: *A magyar*

terén *nincs igazán jó megoldás*. [...] Ugyanakkor a privatizációt, bármilyen nehéz, *mégis csinálni kell*.⁴⁵ A privatizáció végrehajtásánál további nehézséget jelentett az állami vállalat jogi formája is, mivel az – nem kereskedelmi társaság lévén – csak rendkívüli jogi problémák leküzdése árán és a *nemo plus iuris* évezredes elvének brutális megsértésével volt magántulajdonná formálható.⁴⁶

A példátlan nagyságú tulajdonosváltozást a privatizáció különböző jogi módszereivel hajtották végre. Sárközy az első három év magyarországi történéseit értékelve, különbséget tesz eladásos, apportosító és átalakulásos privatizáció között. Ehhez hozzáteszi, hogy egy-egy „jogi privatizációs technikába számos közgazdasági privatizációs módszer belefér”.⁴⁷ A jogi megoldások közül az első két módszer azt jelentette, hogy az állami vagyon jogi személyiséggel rendelkező kereskedelmi társaságba (azaz részvénytársaságba vagy korlátolt felelősségű társaságba) került.⁴⁸

Nagy ára volt a termelőeszközök állami tulajdonból magántulajdonba történt átvitelének. Fogalmazhatunk úgy is, hogy mély árkot kellett áthidalni a termelő javak totális állami tulajdonának lebontása során. A privatizációra azonban elengedhetetlenül szükség volt a társadalmi célul kitűzött piacgazdaság megteremtéséhez.

3. A magántulajdonra épülő új társadalmi modell a tulajdonosok *magánautonómiájának* messzemenő elfogadását, mindenekelőtt a *magántulajdon* teljes körű elismerését és védelmét követelte meg. Mindehhez természetesen a magántulajdont terhelő *szociális költöttségeknek* kellett járulniuk. A magánautonómia másik alapvető következménye a *szerződési szabadság* elvének elfogadása volt. A magánjognak ezt a pillérét csak ott és annyiban volt indokolt korlátozni, ahol és amennyiben ez a szociális igazságosság követelménye érdekében elengedhetetlenül szükséges és a piaci verseny szabadságának feltételei között még lehetséges volt. A magánautonómia harmadik pillére az *egyesülés és a társulás szabadsága*, amelynek követelményeit is – a magánjogi szabályozások történelmileg bevált mintái nyomán – az egyesület, a gazdasági társaságok és a szövetkezet intézményeivel kellett biztosítani.

A magántulajdonra épülő piacgazdaság visszaállításának folyamatát – számos más fontos törvény elfogadása mellett – egy átfogó magánjogi kódex megalkotása tette teljessé. Magyarországon erre a 2013. évi V. törvénnyel került sor.⁴⁹

privatizáció krónikája 1989–1997 (Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1998) 457.; Uő: *A magyar privatizáció enciklopédiája, 1–2. kötet* (Veszprém: Pannon Egyetem Kiadó 2010) 1656.

⁴⁵ SÁRKÖZY (44. lj.) 46–47., kiemelés az eredetiben.

⁴⁶ E probléma előzményeihez lásd KUNCS ÖDÖN: *Életem* (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó 2017) 432.; magához a problémához lásd SÁRKÖZY (44. lj.) 17.

⁴⁷ SÁRKÖZY (44. lj.) 48–67. (66.).

⁴⁸ A privatizációk idején a magyar társasági jogban a Kkt. és a Bt. nem rendelkeztek jogi személyiséggel. Lásd ehhez SÁRKÖZY (44. lj.) 65. Ezeknek a társaságoknak a 2013-as Ptk. adott jogi személyiséget. Lásd ehhez KISFALUDI ANDRÁS: „A társasági jog helye a jogrendszerben” *Polgári Jogi Kodifikáció* 2000/3. 3–12.

⁴⁹ A magyar Polgári Törvénykönyv elvi jelentőségű rendelkezései közül ki kell emelni a tulajdon védelmét biztosító 5:36. §-t, a szerződési szabadságot deklaráló 6:59. §-t és a jogi személyek alapítói és tagjai számára széles körű szabadságot garantáló 3:4. §-át. A Ptk.-hoz lásd VÉKÁS LAJOS – VÖRÖS IMRE (szerk.): *Tanulmányok az új Polgári Törvénykönyvhöz* (Budapest: Complex 2014). Az újrakodifikálás igénye a többi posztiszocialista országban is felmerült: Romániában a 2009. évi 287. sz. törvény, Csehországban a 89/2012. sz. törvény alkotott új magánjogi kódexet.

IV. JOGFILOZÓFIAI ÁRAMLATOK A MAGYAR MAGÁNJOGTUDOMÁNYBAN

1. A magánjogtudománynak mint tételes jogtudománynak tisztában kell lennie a jog fogalmi elemeivel; csak erre építve tudja rendszerbe foglalni a magánjog szabályait. Ezen kívül is számos ponton találunk érintkezést a magánjogtudomány és a jogfilozófiai nézetrendszerek között. Ezzel magyarázható, hogy a tárgyalt két évszázad – rövidebb-hosszabb ideig jelen lévő – jogfilozófiai eszmeáramlatai kisebb-nagyobb nyomot hagytak a magánjogtudományban.

A 19. században a történeti jogi iskola, a fogalomelemző jogtudomány és az érdekkutató jogtudomány gyakorolt jelentősebb hatást, de voltak képviselői más jogelméleti irányzatoknak is. A század első felének legjelesebb magyar magánjogászai alaposan ismerték ugyan koruk vezető filozófiai-jogfilozófiai irányzatát, többnyire reflektáltak is arra műveikben, de magánjogtudományi fejtegetéseiktől elválasztva, a jogról általában tett megállapításaik körében tárgyalták azt. A jogbölcseleti gondolatmenet nem épült be szervesen magánjogi felfogásukba és annak előadásába, a jogfilozófiai nézetek nem hatottak magára a magánjogtudományra. Ezt állapítja meg Peschka Vilmos Kelemen Imre (1744–1819) összefoglaló jellegű magánjogi művéről is,⁵⁰ amely a tételes jogi kérdések tárgyalása előtt, a bevezető fejtegetésekben ismétli meg az osztrák Martini „forradalmi életől” megfosztott, „denaturált” természetjogi tanításait.⁵¹ Hasonlóképpen elszakadt a magánjog tárgyalása a bölcseleti fejtegetésektől a magyar magánjogászok következő nemzedékénél is.⁵² Ők immár nem a természetjogra, hanem – ugyancsak osztrák közvetítéssel – a *kanti jogfilozófia* gondolataira támaszkodhattak volna. Amint ugyancsak Peschka lényegre törően

⁵⁰ KELEMEN Imre: *Institutiones iuris privati Hungarici*, négy kötetben. Pest 1814 (bővített kiadás: Buda 1818). A könyvet Kelemen halála után, Czövek István magyar fordításában *Magyar hazai polgári magános törvényről írt tanítások* címmel adták ki három kötetben (Pest: Trattner 1822). Vö.: ECKHART Ferenc: *A jog- és államtudományi kar története* (Budapest: Pázmány Péter Tudományegyetem 1936) 222.; KÁLLAY István: „Kelemen Imre” in HAMZA Gábor – SIKLÓSI Iván (szerk.): *Magyar jogtudósok*, IV. kötet (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó 2014) 9–20. Kelemen művéből ismerte meg Széchenyi is a magyar magánjogot. Naplójában ezt jegyezte fel: „Kelemen szorgalmasan olvasom.” Lásd SZÉCHENYI István: *Napló* – 1823. júl. 5-i bejegyzés (Budapest: Gondolat 1978) 304. (A *Napló* eredeti német nyelvű szövegéből kiténik: Széchenyi az eredeti, latin nyelvű könyv 4. kötetét tanulmányozta éppen!) Vö.: VÉCSEY Tamás: *Széchenyi és a magyar magánjog* (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia 1895) 62. (5. lj.).

⁵¹ PESCHKA Vilmos: „A magyar magánjogtudomány jogbölcseleti alapjai” *Az Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője* 2 (1959) 1–2. 37–74.; másodközlés in Uő: *Jog és jogfilozófia* (Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1980) 373–425. (A továbbiakban ezt a kiadást idézzük: *Jog és jogfilozófia*). Martini és az osztrák természetjog megítélésében Peschka túlságosan Szabó Imre 1955-ben megjelent, egyoldalúan kritikus és egészében igaztalanul bíráló művének (*A burzsoá állam- és jogbölcselet Magyarországon* [Budapest: Akadémiai 1955]) hatása alatt ítélkezik. Annak bizonyítására, hogy Martini és iskolája nem lúgozta ki teljesen a természetjogot, elég az ABGB 16. §-át idézni, amely igencsak forradalmi tömörséggel deklarálja minden ember veleszületett és egyenlő jogképességét, személyi voltát: „Jeder Mensch hat angeborene, schon durch die Vernunft einleuchtende Rechte, und ist daher als eine Person zu betrachten.”

⁵² KALLÓS Lajos: *Alapelvek a magyarroni polgárjogban – Kövy Sándor szerint* (Pest 1846); FOGARASY János: *Magyar közpolgári törvénytudomány elemei – Kövy Sándor után* (Pest 1847).

megállapítja: A „kanti jogbölcseletnek azok a tételei, amelyek polgári magánjogi elveket tartalmaztak a tulajdon, a dologi jogok, a szerződés és bizonyos személyi jogok vonatkozásában, [...] egyáltalán nem voltak hatással a legilletékesebbekre, a magyar magánjog művelőire, és ezek munkáiban a magánjog egyes intézményeire vonatkozó kanti, burzsoá tartalmú tanítások nem kaptak helyet. A magyar magánjogtudomány ezen időszakban megjelenő műveiben a kanti jogbölcselet hatása kizárólag abban merül ki, hogy a bevezető fejtegetésekben megismétlik Kantnak a jogra vonatkozó általános tételeit. [] Az egyes magánjogi intézmények tárgyalását illetően Kant elvei nem voltak hatással; azokat változatlanul régi jogunk és Werbőczy szellemében tárgyalják, olyannyira, hogy az 1840-es években megjelenő polgári jellegű magánjogi törvényeinket egyáltalán figyelemre sem méltatják.”⁵³

Frank Ignác a jogi stúdiumai előtt bölcseletet tanult és kassai tanár korában *Észjogtani vázlatot* is írt. Időközben azonban látványosan kiábrándult a hegeli filozófiából, és – a hűséges tanítvány, Pauler Tivadar szavaival – „a hegeli rendszer iránti ellenszenvét átvitte az összes német bölcészetre, sőt az eszményi, bölcészeti irányra általában”.⁵⁴ Pauler szerint mestere ekkor már „a történeti jogiskola elveihez ragaszkodván, a bölcészeti jogtant nemcsak fölösleges, de veszélyes, a közoktatásból kiküszöbölendő, s a római jog által pótolandó tudománynak tekintette”.⁵⁵ Nézetünk szerint a *történeti jogi iskola* Frank Ignácra gyakorolt, kétségtelenül jelen lévő hatását,⁵⁶ ami például elszánt kodifikáció-ellenességében is tükröződött,⁵⁷ inkább konzervatív alapszemléletét erősítő tényezőnek kell tekinteni,⁵⁸ anélkül, hogy őt az iskola dogmatikus követői között tarthatnánk számon. Egyetértéssel idézzük ezért ismét Peschka véleményét, aki szerint bár Frank „a történeti jogi iskolával közös jogfilozófiai nézeteinek jogbölcseleti fejtegetésekben nemigen adott hangot, amit az észjogtól való megcsömörlése folytán minden jogfilozófiai elmélkedésnek a jogtudományból való száműzése érthető módon megmagyaráz. De e korszakában megjelenő magánjogi műveinek szelleme sugározza a történeti jogi iskola hatását. [...] Frank Ignác az átmenetet, a hidat jelenti, amely a magyar magánjogtudomány természetjogi, észjogi felfogásától a *történeti jogi iskola* jogfelfogását jelentő jog-

⁵³ PESCHKA (51. l.) 378–379.

⁵⁴ PAULER Tivadar: *Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez* (Budapest: MTA 1878) 98–102. (169.) (A továbbiakban: *Adalékok*). Pauler a jogbölcészettől való teljes elfordulást a Frank iránti ragaszkodó tisztelete ellenére *Emlékbeszédében* kritikusan kommentálja: „A jogtudományt csupán hátra tekintő Janus-főhöz nem hasonlíthatjuk, és az, általános bölcészeti elemek hiányában, megfosztva egyetemességétől, belső igazságának méltóságától, a hatalmasok önkényétől függő tételek halmozásával alacsonyodnék, melyeknek tanulása egy élet fáradalmainak becsével fel nem érne!” Lásd PAULER Tivadar: *Emlékbeszéd Frank Ignác m. acad tag felett 1850. november 25-én* (Pest: Eisenfels és Emich 1851) (A továbbiakban: *Emlékbeszéd*).

⁵⁵ PAULER: *Emlékbeszéd*. Vö. PESCHKA (51. l.) 381.

⁵⁶ Vö. HORVÁTH Pál: *Frank Ignác* (Budapest: Akadémiai 1993) 22., 44., 259.

⁵⁷ Pauler szerint Frank „a törvénykönyvek rendszeresítésére irányzott munkálatokat mindannyi a jog természetes fejlődésével ellenkező merész kísérletnek tartotta”. PAULER: *Adalékok* 169. o.

⁵⁸ Asztalos szerint Frank Ignác „fontolva haladó művelt tudós”. Lásd ASZTALOS László: „A magyar burzsoá magánjog rövid története” in *Polgári jogi tanulmányok I.* (Budapest: ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék 1970) 5–301. (29.).

bölcséleti megalapozásához vezet.⁵⁹ Frank Ignác, mint az igazán nagy szellemek rendszerint, önálló gondolkodó volt, és ezért művét aligha lehet egyetlen eszmeáramlat Prokrusztész-ágyában elhelyezni és értelmezni.

A magyar magánjogtudomány élvonalbeli képviselői egy részének jogfelfogását még a kiegyezés utáni évtizedben is az ekkor már egyértelműen visszahúzó *történeti jogi iskola* nézetrendszere tartotta befolyása alatt. A történeti jogi iskola múltba néző szemlélete és misztikus tanai pedig nem igazán támogatták a polgári magánjogtudomány lendületes fejlődését. Ezt állapíthatjuk meg mindenekelőtt Wenzel Gusztáv (1812–1891),⁶⁰ Suhayda János (1818–1881),⁶¹ Zlinszky Imre (1834–1880)⁶² és Herczegh Mihály (1840–1926)⁶³ összefoglaló munkáiról. Ezek a művek elméleti bevezetésekben a történeti jogi iskola tanításait fejtik ki, a részletekben is az irányzat sajátos „történeti” módszerét alkalmazzák.⁶⁴

A történeti jogi iskola szemlélete tükröződik Grosschmid Béninek a jog keletkezésére, mibenlétére és lényegére, a szokásjog és a törvényi jog viszonyára vonatkozó nézeteiben,⁶⁵ és jórészt ez állapítható meg családjogi és öröklési jogi munkásságáról is.⁶⁶ Ő azonban a 19. század végén a polgári magánjogtudomány megalapozásához vezető legfontosabb magyar jogtudományi mű, a kétkötetes *Fejezetek* megírásánál teljesen függetlenítette magát a történeti jogi iskola tanításaitól.⁶⁷ Grosschmid szuverén szellemére nem igazán hatottak az addigra már teret nyerő *érdekkutató jogtudomány* nézetei sem. A modern kötelmi jog stílusát alapvetően, sok kérdésben máig hatóan formáló és e jogterület dogmatikai vértetéjét kidolgozó művében maga alkotott egy – mondhatjuk: saját, öntörvényű, egészében nagyszerű – új világot. E nagyszabású opusban Grosschmid szemlélete mégcsak nem is Rudolf Jhering és a német érdekkutató magánjogtudományi irányzat hatására alakult.⁶⁸ Idézzük ezzel kapcsolatban

⁵⁹ PESCHKA: *Jog és jogfilozófia* 381–382. Lásd továbbá PÓLAY Elemér kitűnő elemzését: „A pandektisztika és hatása a magyar magánjog tudományára” *Acta Univ. Szeged. Acta Jur. et Pol.* Tom. 23, Fasc. 6. (Szeged: SZTE ÁJK 1976) 91–109.

⁶⁰ WENZEL Gusztáv: *A magyar magánjog rendszere*, 1–2. kötet (Pest: Athenaeum²1872–1874; Uő: *Az 1848 előtti magyar magánjog tekintettel újabb átalakítására* (Budapest: Egyetemi Könyvnyomda 1885).

⁶¹ SUHAYDA János: *A magyar polgári anyagi magánjog rendszere* (Budapest: Egyetemi Könyvnyomda⁶1874). Suhayda ugyanakkor mégis a magánjog kodifikációja mellett érvelt. Lásd SUHAYDA János: *Tanulmányok a polgári magánjogi codificatio terén* (Pest: Grill 1867).

⁶² ZLINSZKY Imre: *A magyar magánjog mai érvényében* (Budapest: Franklin⁸1902).

⁶³ HERCZEGH Mihály: *A magyar magánjog mai érvényben: az elmélet és gyakorlat igényeire egyenlő tekintettel I. kötet, A magyar magánjog általános része* (Budapest: Eggenberger 1880).

⁶⁴ Vö.: PESCHKA: *Jog és jogfilozófia* 384–387. Az elavult és visszahúzó történeti jogi iskola tanainak magyarországi híveivel szemben a 19. század utolsó harmadában a már idézett Dell’Adami Rezső (1850–1888) vette fel a leghatározottabban a harcot. Dell’Adami jogfilozófiai alapállását Peschka a következőképpen jellemzi: „...észjogi beütésekkel tarkított és szociológiai elemekkel tűzdelt jogfelfogásra építette magánjogi tételeit, mely pozitivistá felfogás későbbi éveiben a szabadjogi és szociális jogi iskola megállapításaival bővült és módosult.” Lásd PESCHKA: *Jog és jogfilozófia* 403.

⁶⁵ GROSSCHMID: *Jogszabálytan*.

⁶⁶ Lásd WEISS Emília: „Grosschmid családjogi és öröklési jogi munkásságáról” *Jogtudományi Közlemény* 1999/11. 475–479.

⁶⁷ GROSSCHMID Béni: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből* (a továbbiakban: *Fejezetek*), I–II. kötet (Budapest: Grill²1932–1933).

⁶⁸ Rudolf von JHERING: *Der Zweck im Recht*, 1–2. kötet (Leipzig: Breitkopf & Härtel 1883).

Szladits megállapítását: „Nincs kapcsolat Grosschmid módszere és a külföldi jogi iskolák között, amelyeknek elméleti vitáiról Grosschmid jobbra tudomást sem vett.”⁶⁹ Grosschmid például az alanyi jogot is jogilag védett érdekként határozza meg. A *Fejezetekben* pedig ezt írja senkiéhez nem hasonlítható stílusfordulattal: Az érdek „részint sugallatos oka egy-egy jogszabálynak, részint előírt zsinórmértéke helyell-közzel a jogalkalmazásnak”.⁷⁰ Az érdekkeresés általános gondolatával kapcsolatban Grosschmidra jellemző a következő megállapítás is: „Az érdekszem-pont bevezetése nem kikezdése ekként a törvénynek kívülről, hanem a törvény saját, belülről jövő, csakhogy halkabb önszavának a meghallgatása a lármásabb tételek mögül.”⁷¹

Grosschmid kor- és pályatársa, Szászy-Schwarz Gusztáv, Jhering legnagyobb magyar tanítványa, az ő *érdekkutató iskolájának* egyértelmű követője volt. Imponáló tudományos felkészültséggel, európai látókörrrel írt művekben szállt szembe a történeti jogi iskola addigra már elavult tanaival, elismerve ugyanakkor e nagyhatású tudományos irányzat érdemeit az észjogi elméletek túlzásainak leküzdésében és a magánjogi dogmatika megteremtésében. Jhering hatására is, sikerrel törekedett a fogalmi jogtudomány meghaladására, az érdekkutatás előtérbe állítására, a teleologikus jogfelfogás elfogadtatására.

2. A „*jogszociológiai*” vagy „*szociális jogi*” elméleti irányzat legjelentősebb képviselői Meszlény Artur (1875–1937) és Ágoston Péter (1874–1925) voltak.⁷² Ez a magánjogtudományi irányzat abból indult ki, hogy a hagyományos magánjogi gondolkodásmód nem felel meg a kapitalista társadalomban a 19. század utolsó harmadában végbement változásoknak. Ezért a magánjognak az individualista társadalmi felfogásról át kell térnie „az organikus társadalmi felfogásra”.⁷³ Ez az irányváltás a társadalmi viszonyok tanulmányozását, a magánjogtudomány igazi társadalomtudománnyá válását kívánja meg. Emellett arra van szükség, hogy a tulajdoncentrikus magánjogi felfogásnak telítődnie kell a munka elemével, mivel „a gazdasági rend ma legalább oly mértékben alapul a munkán, mint a tulajdonon”.⁷⁴ Ebből pedig az is következik, hogy a munkaviszonyra vonatkozó szabályokban, amelyek – a szociális jogi irányzat szerint – az ún. „osztályközi magánjog” részét képeznék, a társadalmi

⁶⁹ SZLADITS Károly: „Grosschmid és a magyar kötelmi jog” *Magyar Jogászegyleti Értekezések és egyéb tanulmányok* 1936/13–14. 5–16. (11.). Ugyanígy BECK Salamon: „Érdekeszme töredékek” in *Glossza Grosschmid Béni Fejezetek kötelmi jogunk köréből című művéhez*, II. kötet (Budapest: Grill 1933) 1–60. (60.).

⁷⁰ GROSSCHMID: *Fejezetek*, I. kötet 702.

⁷¹ GROSSCHMID: *Fejezetek*, II. kötet 865.

⁷² MESZLÉNY Artur: *A Polgári Törvénykönyv szocializálása 1., személyjog, családjog, dologjog* (Budapest: Franklin 1918) (további részek a *Jogállam* 17 [1918] évfolyamában); Uő: *Magánjog-politikai tanulmányok, különös tekintettel a Magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezetére* (Budapest: Politzer 1901); Uő: *A svájci polgári törvénykönyvről – magánjogi tanulmány társadalomtudományi alapon* (Budapest: Athenaeum 1909). ÁGOSTON Péter: „A magánjog osztályjellege és az osztályközi magánjog” *Szocializmus* 1908; Uő: *A jövő polgári törvénykönyvének tervezete* (Nagyvárad: Nagyvárad Tarsadalomtudományi Társaság 1916).

⁷³ MESZLÉNY (72. l.) IV.

⁷⁴ ÁGOSTON: (72. l.) *Szocializmus*.

egyenlőtlenséget a szenvedő osztályok érdekében szociális szabályokkal fel kell oldani.⁷⁵

3. Szladits Károly (1871–1956) jogelméleti kérdések (jogalkalmazás, jogértelmezés, joghézag, jogi személy stb.) tekintetében átvette Somló Bódog vagy Moór Gyula jogbölcseleti magyarázatát. Egyébként a tényeknek megfelelően érzékelté, hogy „a magángazdaság rendje is egyre inkább kerül közületi ellenőrzés és irányítás alá, minélfogva a polgári jogrend éltető eleme, a magánautonómia is fokozottabban kénytelen a közakarát kívánalmaihoz igazodni.”⁷⁶ De Szladits végeredményben annak a meggyőződésének ad hangot, hogy a magánjog közjogiasodása a hagyományos központi területeket nem érinti. Helyesen ítélte meg a magánjog helyét és funkcióképességét a jogrendszeren belül, amikor a következőket szögezte le. A magánjog fejlődése a szociálisabbá válás irányába halad ugyan, de „a magánjog [...] mindig szükségképpen *individualista* jogrend marad, mert hiszen célja a *magánérdekek* összeütkezésének igazságos kiegyenlítése. E feladat középpontjában pedig természetesen mindig mindenkor az *egyén* áll. A magánjog szférája közjogi elemek betódulása következtében beszűkülhet ugyan, de ami belőle megmarad, az fogalmi szükségyszerűséggel *egyéni érdekvédelem*.”⁷⁷

4. A 20. század második felének magyar magánjogelméletét, sőt egész jogelméletét viszont – kényszerűen – annyira a marxista felfogás uralta, hogy a kor jogfilozófiai irányzatai csak a marxista kritika köntösében jelenhettek meg.⁷⁸

V. DISZKONTINUITÁS A FŐÁRAMBAN – KONTINUITÁS A MELLÉKÁGAKBAN

1. Az előző fejezetek áttekintésében az elmúlt két évszázad magyar magánjogtudományának többszöri megszakításáról adhattunk számot, vagyis – az egész időszakot tekintve és a fővonalat szem előtt tartva – *inkább diszkontinuitásról*, mintsem kontinuitásról beszélhetünk. Ennek alapvető okát a tételes jog mély törésvonalai jelentették, amelyeket a társadalmi viszonyok forradalmi változásai hoztak létre. A tárgyalt kétszáz évben három ilyen mérvű, a magánjogtudomány folytonosságát is megszakító társadalmi megrázkódtatás ment végbe: a rendi magánjogból a polgári magánjogba való átmenet a 19. század második felében, a magántulajdon nélküli magánjog négy évtizede (1949–1989) és a magántulajdonon alapuló szociális piacgazdaság magánjogának újbóli megteremtése az elmúlt három és fél évtizedben. Ezek a társadalmi szakadékok – Hegedüs Loránt fent idézett megállapítását parafrazeálva – „annyira kettévágták a régi [...] s az új [...] magánjogot, hogy az árok két partján állva, egyik sem ismer reá a másikban önmagára.”

⁷⁵ ÁGOSTON: (72. lj.) *Szocializmus* 409.; 524.

⁷⁶ SZLADITS Károly (főszerkesztő): *Magyar magánjog*, I. kötet (Budapest: Grill 1941) 104.

⁷⁷ SZLADITS (76. lj.) 35.

⁷⁸ Kiemelkedően színvonalas példa erre PESCHKA Vilmos: *A modern jogfilozófia alapproblémái* (Budapest: Gondolat 1972).

Kevésbé befolyásolták a magánjogtudomány folytonosságát a jogfilozófiai áramlatok változásai, mivel azok – mint láthattuk – ritkán épültek be szervesen a magánjogtudományi művekbe, inkább külön tárgyalt kísérői voltak a magánjogi fejtegetéseknek. Kivételesen azért okoztak törést a jogelméleti felfogások is a magánjogtudomány folytonosságán. Példaként hivatkoztunk a magyar magánjogtudomány legeredetibb zsenijére, Grossschmidra, akinek munkásságán belül észlelhetünk jogfilozófiai háttérű törést: családjogi és öröklési jogi műveit inkább a történeti jogi iskola szemlélete jellemzi, a forgalmi jogra vonatkozó rendkívül kreatív magnum opusát viszont egyfajta saját érdekkutató felfogás hatja át. Még inkább megtörte a magánjogtudomány folytonosságát a „jogszociológiai” vagy „szociális jogi” elméleti irányzat képviselőinek tevékenysége. Meszlény Artur és – fokozottabb mértékben – Ágoston Péter a magántulajdonon alapuló magánjog egyik axiomatikus jegyét, az individualista felfogást kérdőjelezte meg. Ágoston már a tulajdon mellett a munka hangsúlyos szerephez juttatását követeli a magánjogban, főleg a munkaszerződés jogában; annyiban jogosan, hogy a munkaerő is árutulajdoni jellegű. De az igazi elméleti törést a magánjogtudományban a marxista jogelmélet kötelező kizárólagossága hozta magával, ami a diszciplínát a magántulajdon nélküli magánjog társadalmi feltételei alapján a legmélyebb szakadékába vezette.

2. A magánjog és a magánjogtudomány folytonosságának ismételt megszakítása közben a *kontinuitás fonálát* a magánjogtudomány „mellékszínterein”: a magánjogtörténetben, az összehasonlító jogban és a nemzetközi magánjogban fedezhetjük fel. A magánjogtudománynak ezek az alágazatai – jellegüknél fogva – bizonyos fokú folytonosságot képviselnek. Számos példát hozhatunk fel erre a jelenségre a magyar jogtudomány terméséből. Az első vízvonalzó, a rendi magánjog átalakítása után a legjobb illusztráció a történeti-összehasonlító jogi szemlélet folytonosságot tápláló szerepére – első látásra, a „mély árok” hangsúlyozása miatt talán paradox módon – éppen Grossschmid fent hivatkozott műve: a *Werbőczy és az angol jog*,⁷⁹ amely az angol joggal való alapos összehasonlítás segítségével idézi meg a jogtörténetté vált rendi magánjog nagyszabású tételes jogi összefoglalását. A Szladits Károly szerkesztette *Magyar magánjog* (mindenekelőtt a Szladits által írt fejezetekben, de nemcsak azokban) számos téma kapcsán tartalmaz történeti visszatekintést, segítve ezzel a folytonosság nyomon követését.⁸⁰

A szocialista magánjogtudományban Eörsi Gyula nagy összehasonlító jogi monográfiája példa arra, hogy ez a módszer – a marxista elméleti alapállás kizárólagossága ellenére – komoly értékörző, és a folytonosság letéteményese lehet.⁸¹ Az e kor-

⁷⁹ GROSSCHMID (3. lj).

⁸⁰ SZLADITS (76. lj.).

⁸¹ EÖRSI Gyula: *Összehasonlító polgári jog (Jogtípusok, jogcsoportok és a jogfejlődés útjai a polgári jogban)* (Budapest: Akadémiai 1975) 632; angol nyelven Uő: *Civil (Private) Law – Law Types, Law Groups, the Roads of Legal Development* (Budapest: Akadémiai 1979) 651. A történeti és összehasonlító jogi módszer előnyei, a szerző gondolatgazdagsága és ötleteinek eredetisége átsütnek Eörsinek egy negyedszázaddal korábban írt monográfiájában is. S paradox módon a folytonosság hordozója ez a könyv, a marxizmus-leninizmus-sztálinizmus (sic!) ideológiájának való feltétlen megfelelés, sőt odaadás – ma már stílárisan is nagyon bántó – hangoztatása ellenére. A mai olvasónak is imponálnak a fiatal szerző jogtörténeti, tudománytörténeti és általános történeti ismere-

szakban írt, már egyre kevésbé a kényszerű marxista szemléletbe csomagolt művek – történeti és jogösszehasonlító fogantatásuk miatt – diszciplinájuk folytonosságának őrzői voltak.⁸²

Az előbbieket megmagyarázzák, hogy a kontinuitás biztosításában jelentős szerephez jutott a *jogi felsőoktatás*. Azokban a curriculumokban, amelyek kellő helyet biztosítottak a magánjogtörténet (és benne római magánjog), az összehasonlító jog és a nemzetközi magánjog oktatásának, a magánjogtudomány folyamatosságának szálai szélesebb jogászrétegeket értek. Ezt állapíthatjuk meg a szocialista magánjog évtizedeinek jogi oktatása kapcsán is. A tételes magánjog előadásában bőségesen szerepeltek jogtörténeti visszatekintések és külföldi jogokra történő kitekintések. Eörsi előadásában például rendszeresen felbukkantak az angol *common law* és *equity* megoldásai; Világhy szívesen beszélt a kor tételes magánjogában nem létező, de a jogtörténetben jelentős magánjogi intézményekről.

Már Savigny különválasztotta a tételes jogot a „tudományos jogtól” („wissenschaftliches Recht”).⁸³ Koschaker pedig professzori jogról („Professorenrecht”) írt, és a következőket állapította meg: „Bizonyos történelmi korokban és bizonyos körülmények között előfordul, hogy a joggal való foglalkozás súlypontja a jogi iskolák, azaz az ott tanító professzorok vállán nyugszik. A professzori jog nem azt jelenti, hogy immár ők alkotják a jogot, és nem is ők a jog továbbfejlesztői. [...] Jellemző azonban, hogy [...] a jogi praxis a jogtudománnyal szemben, a gyakorló jogász a professzorral szemben háttérbe szorul.”⁸⁴ Véleményem szerint ezt állapíthatjuk meg a magántulajdon nélküli magánjog évtizedei alatti helyzetről, amikor az egyetemi katedrák biztosítottak bizonyos folytonosságot a magánjogtudományban. Tovább árnyalhatjuk ezt a képet Matthias Reimann véleményével, aki éles különbséget tesz *pozitív jog és jogi kultúra* között. Az utóbbi körébe sorolja az élő jogintézményeken kívül a jogtudományt, a jogásképzést és a jogi hagyományokat.⁸⁵

tei, filozófiai felkészültsége, erős jogdogmatikai vénája és az áttekinthetőséget biztosító szerkesztői képessége. A mű egészében – hibái és gyengéi ellenére – egy szerencsésen komprimált nagy *európai magánjog-történeti tabló* jórészt eredményesen megvalósult kísérletének tekinthető. Lásd Eörsi Gyula: *A tulajdonjog fejlődése. A kapitalizmus tulajdonjoga*, 1-2. kötet (Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1951) 372+455.

⁸² Példaként hivatkozunk a következő monográfiákra: WEISS Emilia: *A szerződés érvénytelensége a polgári jogban* (Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1969); HARMATHY Attila: *Felelősség a közreműködőért* (Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1974); SÓLYOM László: *A polgári jogi felelősség hanyatlása* (Budapest: Akadémiai 1977); VÉKÁS Lajos: *A szerződési rendszer fejlődési csomópontjai* (Budapest: Akadémiai 1977). Számos jelentős tanulmány is ezt a jelenséget példázza. Kettőt említnünk illusztrációul: PESCHKA Vilmos: „Thibaut és Savigny vitája” in *Jog és jogfilozófia*; VILÁGHY Miklós: „A birtokvédelem problémája” *Az Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője* 1958. 143–175.

⁸³ Friedrich Carl von SAVIGNY: *System des heutigen Römischen Rechts*, Band 1. Veit: Berlin 1840, § 14, 45.

⁸⁴ Paul KOSCHAKER: *Europa und das römische Recht* (München: Biederstein 1947) 211.

⁸⁵ Mathias REIMANN: *Droit positif et culture juridique. L'américanisation du droit européen par réception*. Archives de philosophie de droit 2001, 61.